

FAHRİ UĞURLU`NUN “ŞEYH SAN`AN” HİKAYESİ

Shahla ABDULLAYEVA *

ÖZET

Feridüddin Attar tarafından yazılmış, tasavvuf edebiyatının başlıca eserlerinden olan Mantık-ut Tayr'da geçen “Şeyh San`an” hikayesinin mevzusu Azerbeycan edebiyatında hem orta esirler, hem müasir edebiyatda işlenmiştir. Azerbeycan edebiyatında bu mevzuda yazılmış en son eser genç yazar Fahri Uğurlunun “Şeyx San`an” hikayesidir. Fahri Uğurlu saleflerinden farklı olarak bu eseri tamamen yeni bir uslup ve mevzuda yazmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fahri Ugurlu, Şeyh San`an, Attar, tersa kızı.

FAKHRI UGHURLU`S «SHAIKH SANAN» STORY

ABSTRACT

«Shaikh Sanan» - a legend about sufi sheikh, falling in love of christian girl, is part of the «The Conference of the Birds» by Attar Nishaburi. This parable about love of Moslem to the Christian maiden is one of the widespread theme have been used in Azerbaijan classic and modern literature. The last work in Azerbaijani literature written about Shaikh Sanan`s love history belongs to Fakhri Ughurlu, XXI century poet. Fakhri Ughurlu added some subjects to this popular tale using his poetic potential and created a new love story.

---

* Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Muhammed Fuzuli adına Elyazmalar Enstitüsü, Farsca yazmaları Şubesi Araştırmacısı, ashakhla@yahoo.com

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Key Words: Fakhri Ughurlu, Shaikh Sanan, Attar, christian maiden.

Görkəmli farsdilli sufi şair və mütəfəkkirləri sırasında özünəməxsus yer tutan Şeyx Fəridəddin Əttar Nişaburinin (1155-1230) “Məntiqüt-teyr” məsnəvisinin mühüm bir hissəsi sayılan “Şeyx Sənan” hekayəsi (Attar 1381: 94-113) Şərq dünyası, o cümlədən türkdilli ədəbiyyatda sevilən və çox müraciət edilən mövzu olmuş və dəfələrlə müxtəlif səpkidə işlənmişdir.

Türkdilli ədəbiyyatın bir qolu olan Azərbaycan ədəbiyyatında da həm orta əsrlərdə, həmçinin müasir dövr şair və yazıçılarının yaradıcılığında Şeyx Sənan və tərsa qızı obrazı Leyli və Məcnun, Xosrov və Şirin, Əsli və Kərəm kimi obrazlarla daim yanaşı işlənərək, vəfadarlıq, eşq və aşıqlıq mücəssəməsi kimi təsvir edilmişdir. Həmçinin aşıq ədəbiyyatında da bu mövzuya geniş yer verilmiş, mövzu müxtəlif ədəbi səpkilərdə - qəzəl, mənzum hekayə, dastan, hekayə və hətta dram əsəri şəklində də işlənmişdir.

Azərbaycan ədəbiyyatında “Şeyx Sənan” mövzusuna birbaşa və dolayısı ilə işarələr çox olmuşdur. Bir sıra məşhur şairlər öz əsərlərində birbaşa, onun adını çəkməsələr də, bir mötəbər şeyxin tərsa qızına aşıq olaraq dinindən dönməsinə çox müraciət etmişlər. Görkəmli alimlər Şeyx Əttarın “Şeyx Sənan” hekayətinin Məhəmməd Füzulinin “Bəngü badə”si (Rustamov 63: 223) və “Sifəti-mey ki, həst naməşru” hekayəsi (Nağıyeva 2001: 117) ilə, Şeyx Sənan obrazının isə dahi Nizaminin Məcnunu ilə oxşarlığını qeyd etmişlər (Talattof 2001: 21). Şeyx Əttarın bədii təxəyyülünün təsirini Azərbaycanın görkəmli söz ustalarından İmadəddin Nəsimi, Şeyx Mahmud Şəbüstəri, Şah İsmayıl Xətayi, Nəmətulla Kişvəri, Məhəmməd Əmani, Seyid Əbülqasım Nəbati, Molla Pənah Vaqif, Molla Vəli Vidadi, Seyid Əzim Şirvani, Abdulla Şaiq, Məhəmməd Şəhriyar və bir çox başqa sənətkarların yaradıcılığında müşahidə etmək olar. XX əsrin əvvəllərində artıq bu əfsanənin bir nümunəsi Mehdi bəy Hacinski tərəfindən rus dilinə tərcümə edilərək “Kaspiy” qəzetində nəşr edilmişdir. 1904-cü ildə isə Ü.Hacıbəyov tərəfindən dünyada ilk bəstəkarın yaradıcılığında isə ikinci opera olan “Şeyx Sənan” operası yazılır. 1914-cü ildə dahi mütəfəkkir, görkəmli dramaturq Hüseyn Cavid “Şeyx Sənan” faciəsini yazaraq, əsərin 1921-ci ildə səhnəyə qoyulmasına da nail olur. İllər keçdikdən sonra isə 1982-ci ildə dahi bəstəkar R. Hacıyev eyniadlı simfonik poemanı, 1990-cı ildə isə H.Məmmədov “Şeyx Sənan” baletini Azərbaycan xalqına təqdim etmişlər.

Azərbaycan ədəbiyyatında Şeyx Sənan mövzusunda yazılmış ən son əsər Fəxri Uğurlunun qələminə məxsusdur. Gənc yazıçılar

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

arasında özünəməxsus yaradıcılığı ilə şöhrət tapmış Əliyev Fəxri Ağa oğlu 1968-ci ildə Bakıda doğulmuşdur. 1993-cü ildə Bakı Dövlət Universitetinin şərqşünaslıq fakültəsini bitirən yazıçı 1986-cı ildən mətbuatda bədii yazıları ilə çıxış etmişdir. Hələ tələbə ikən «Tək ağac» (1992), «Diləklərin azması» (1993) və «Oğuznamələr» (1993) adlı üç kitab çap etdirən Fəxri Uğurlunun sonralar «Üç kəndin bir dərdi» (1995), «Uşaqların mahnısı» (1999), «Mövlana Cəlaləddin Rumi və onun "Məsnəvi"si» (2007) adlı kitabları oxucuların ixtiyarına verilmişdir. Həmçinin gənc yazarın «Şeyx Sənan», «Leylinin məcnunluğu», «İsgəndərin qanunu» hekayələri Türkiyədə nəşr edilmiş «Dört dörtlük» adlı topluda da yer almışdır.

"İsgəndərin qanunu", "Peyğəmbər", "Leylinin Məcnunluğu", "Fərhadın Xosrovu öldürməsi" kimi özünəməxsusluğu və bədii mükəmməlliyi ilə seçilən hekayələrin müəllifi olan F.Uğurlunun əsərləri adından görüldüyü kimi süjet xətti tarixi şəxsiyyət və ədəbi personajlarla bilavasitə bağlıdır. Yazar bu hekayələrdə məlum hadisələrdə bəzi dəyişikliklər etmiş, hətta qəhrəmanların şəxsi xüsusiyyətləri və rəftarında belə fərqlənmə yaratmağa çalışmışdır. F. Uğurlunun yaradıcılığında əlbəttə ki, «Şeyx Sənan» hekayəsi mühüm yer tutmaqla yanaşı, qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycan ədəbiyyatında bu mövzuda yazılmış ən son əsər kimi çox qiymətlidir.

Fəxri Uğurlunun 25 fevral 2006-cı il tarixdə Gəncə şəhərində yazdığı «Şeyx Sənan» hekayəsi bu mövzuda yazılmış bütün digər əsərlərdən fərqli olaraq başqa süjet xəttinə malikdir (Uğurlu 2008). Əsər qəhrəmanlarının xasiyyət və əqidəsi də bir qədər fərqlidir. Gürcü qızı Tamaranın atası mərd, insanlarla yaxşı davranan, diqqətli atadır. Tamaranı dünyaya gətirərkən anasının ölməsində özünü günahkar sayan knyaz İrakli bir daha evlənməmiş və ömrünün qalanını qızını böyütməyə sərf etmişdir. Gürcü qızı Tamara isə Hüseyin Cavid Xumarından fərqli olaraq «tərs, dalaşkan, xam dayça tək ipə-sapa yatmaz», «gözəllikdə Məryəm anadan, ərköyünlükdə Misir sultanının qızından geri qalmayan» bir gözəldir.

Əsərin baş qəhrəmanı Şeyx Sənan Türkiyəstanda doğulub böyümüş, Allahı "dağların ucalığında, daşan çayın bulanıq sularında, ildırım alışıran alovun arxasında, yağışlı buludların tünlüyündə, quş qanadında, qurd yuvasında, at belində, dərə boğazında, göl dibində" gəzmiş, "günbatan çağı qızaran buludun arxasından, gündüzlə gecənin arasından Allahın bir göz qırpımınca görünüb ona əl eləyəcəyini gözlərini qırpmadan nə qədər, nə qədər gözləmişdi" Axtardığını Türkiyəstanda tapmayınca dağdan düzə enmiş, karvanlara qoşulub səhralardan keçmiş, Kəbə və Qüdsə səfərlər etmiş, nə Kəbə, nə də Tur

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

dağında suallarına cavab almayıb, “yüz iyirmi dörd min yəhudiyə görünüb onlarla dostluq, qardaşlıq eləyən Allahdan ayrı-seçkilik saldığına görə” inciyib küsərək Bağdada üz tutmuşdu.

Bağdadda dünyanın ən böyük mədrəsəsində təhsil alan Şeyx Sənan axtardığına elmdə də cavab tapmayıb, şairlərə yan almış, lakin burada da cavab tapmayaraq dərvişlərə qoşulmuşdu. Sufi məclislərində iştirak edərək təsəvvüf əhlinin kəlam əhli ilə din-təriqət savaşında o da döyüşmüş, zindanlara düşmüş, neçə yol adamının, तरीqət şeyxinin edamının şahidi olmuşdu. Nəticədə özü kimi fikirləşənləri başına yığıb yeni bir dərviş dəstəsi yaradan Sənanın müridlərinin sayı get-gedə minləri aşır və xilafətin dörd bir yanında həmfikirlərinin sayı artırdı. Daha o, «Allahı dağda düzdə gəzmirdi, indi o, tanrını sufilərin ürək yoldaşlığında, dərvişlərin könül qardaşlığında görürdü; daha ondan ötrü Allah göydən yerə fərman yazıb yollayan padşah deyildi, min-min çayın – bulağın axıb töküldüyü dəniz kimiydi – o dənizdə bütün sular bir cür dadırdı. Bir gün dərviş qardaşların Şeyx Sənanın göstərdiyi səmtə axan köülləri sevgidən coşub, yatağından çıxacaqdı, bir-birinə qovuşub o dənizi – Allahı yaradacaqdı». Şeyx Sənan Tiflisə gələnəcən bu fikrində möhkəm idi. Amma artıq o, Allahı heç bir yanda axtarmırdı, bu qədim Qafqaz şəhərində bu axtardığını tapmışdı. Müridlərinin isə onu bu fikrindən döndərmək qüdrəti yox idi.

F.Uğurlunun Şeyx Sənanı gürcü qızı Tamaraya, o da bu “Məryəm oğluna bənzətdiyi” तरीqət başçısına aşiq olur. Tamara atasına şəhəri küçə-küçə, qapı-qapı gəzib meydanlarda moizələr söyləyən Şeyx Sənanı başının qırx müridi ilə evlərinə qonaq çağırmaq istədiyini bildirdikdə, knyaz İrakli Tiflisin ən yüksək çinli keşişləri ilə dostluğunu qızının yadına saldıqdan sonra, yenə də onun qonaqlarına gözünün üstündə yer olduğunu bildirir. Tamaranın tapşırığı ilə qonaqların qarşısına yalnız donuz ətindən bişmiş yeməklər və qırmızı çaxır qoyulur. Şeyx Sənan hər kəsdən əvvəl əlini süfrəyə uzadarkən gürcü qızı ona bilmədən donuz ətindən yemək və çaxır qoyduğunu bildirsə də, Şeyx Sənan və onun müridləri müsəlmançılıqdan çox irəli getdiklərini, sufi olduqlarını və aralarında həm yəhudi, həm xaçpərəst və bütperəstə yer olduğunu bildirirlər. İndiyədək nə donuz əti, nə də çaxırın dadını bilməyən Şeyx Sənanın ardınca müridləri də “yemək, içmək bizim könlümüzü bulandırmaz, olsa-olsa, gövdəmizə vəlvələ salıb başımızı bədənimizə qatar”, deyib yeməyə başlayırlar. Bununla Tamara əslində Şeyx Sənan və müridlərini deyil, özünü sınaqdan çıxarmış, “gedəcəyi yolu bu başından o başınacan” görmüşdü.

Müsəlmanların knyaz İraklinin evində donuz əti yeyib şərab içmələri bütün Tiflisə yayılmış, knyaz da artıq keşiş dostlarının

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

yanında öyünməyə başlamışdır. Lakin Tamaranın Şeyx Sənanı ələ getmək istəməsi fikri onun bu sevincinə son qoymuş və bərk qorxuya salmışdı. Əgər atasının keşis dostlarının bütün varlığında Şeyx Sənanın barmağındakı qədər iman olmadığını deyən Tamara "Tiflisin ortasında xaçpərəstləri İsadən üz çevirib Məhəmmədin dininin qibləsinə üz tutmağa çağırırdı", Qafqazda dinindən üz çevirib müsəlman olan ilk qadın kimi "xəlifənin möhürlü fərmanı ilə təltif olunsaydı", o zaman knyaz İrakli özü qızından üz çevirməli olardı. Knyaz qızını nə qədər bu yoldan çəkəndirməyə və bir müsəlmanla ailə qurmanın, bütün ömrü çöllərdə, yollarda keçən dərvişin yaşayış tərzinin çətinliklərini bildirib onu qorxutmağa çalışsa da, Tamara fikrindən dönməyəcəyini bildirmişdi.

Şeyx Sənan isə artıq Tiflisdə qaldığı qırx günün tamamında qırx müridi ilə birgə Gəncəyə sarı yollanmaq qərarına gəlmişdi. Lakin o günün axşamı knyaz İraklinin qapısında Şeyx Sənan artıq yolunu buradaca qət olunduğunu, "dünyada bütün yolların bu qapıya gəldiyini, bundan sonra getməli bir yer qalmadığını, yer üzündə hər körpənin bu qapıya gələn yola düşmək üçün dizinə güc verib dikəldiyini" anlamışdı.

Aşiq Şeyx Sənan artıq Gəncə səfərini gündən-günə atır, yubadırdı. Bu müridləri qorxuya salsada, onlar mürşidlərindən heç bir şey soruşmuş, sakitcə gözləyirdilər. Müridlər "Allahın izinə düşdükləri" yolu itirmiş, Şeyx Sənan isə dünyanın qapısını, "adamların Tanrını görmək üçün üz tutduğu yerlərdən çox-çox uzaq şəhərdə" Allahı tapmışdı.

Knyaz İraklinin dost-tanışı, qohumları öyüd-nəsihətlərinin həcət tamaraya təsir etmədiyini görüb, ortaya şərt qoyurlar: "Şeyx Sənan İslamdan dönüb boynundan xaç asmalı, adını dəyişməli, yeddi il knyaz İraklinin donuzunu otarmalıydı. Yalnız bundan sonra o, sınaqdan çıxmış sayılıb knyaz qızına tay ola bilərdi". Gürcü qızı eşitdiklərinə mənfi münasibət bildirmək istəsə də, Şeyx Sənan Tamara sözünü deməyə macal tapmamış bu şərtləri qəbul etmiş, müridlərinin yanına dönərək onlara artıq adının Simon olduğunu, iş-peşəsinin isə donuz otarmaq olduğunu bildirir.

Şeyx Sənanın bu yoldan dönəcəyinə ümid edən qırx mürid bir neçə ay da Tiflisdə gözləyirlər, lakin şeyxin günü-gündən onlardan uzaqlaşdığını gördükdə otuz doqquz mürid bir payız şəhəri yola düzəlirlər. Qırxıncı mürid isə Tiflisdə qalır, belə ki, gürcü çaxırının dadını bildikdən sonra bu mürid artıq özgə cənnət axtarmaq fikrindən daşınmışdı.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Mürdülərin canı Şeyx Sənanın bu hərəkətindən çox incimişdi. Lakin bu incikliyə səbəb Şeyx Sənanın boynundan xaç asıb donuz otarması deyildi. Onları Sənanın “sufiliyi hansısa dinin pərəstişdən doymayan acgöz bütlərinə, quruca nəfəsi də bəndələrə sələmiylə borc verib minnət qoyan allahına dəyişməsi incitməmişdi. Bir müsəlmanın, xaçpərəstin, yəhudinin, ya bütəpərəstin sufiliyə gəlməsi çox görünmüşdüsə də, bir sufinin xirqəsini soyunub din-şəriət bayrağına büküldüyünü hələ görənlər olmamışdı”.

Şeyx Sənan isə öz vəziyyətindən çox razı idi, donuzları Kürün o tayına keçirib güdə-güdə gün uzununu düşünür, axşamlar heyvanları yerbəyer edib donuz damı yanındakı hücrəsinə çəkilərək gündüz düşündüklərini kağız üzərinə köçürürdü. Gündə iki dəfə - səhər və axşam - Tamara ilə görüşürdülər. “Qız soruşur, Şeyx Sənan danışır, qız ondan sufiliyi, Allaha aşiq olmağı, o da qızın işığında dünyanı sevgiyə geri almağı, Allah olmağı öyrənirdi”.

Artıq sevgisi Qafqazda dillərə düşmüş Şeyx Sənan keşişlər tərəfindən də qəbul edilirdi. Knyaz İrakli üç il keçdikdən sonra Sənana artıq qızıyla evlənmə biləcəyini söyləsə də, Şeyx Sənan razı olmamış, əhdini pozmayacağını bildirmişdi.

Yeddi ilin bitməsinə yeddi gün qalmış Şeyx Sənanın fikirləri dolaşmaq düşmüşdü. Şeyx Sənan dünyaya açılan qapını biryolluq üzünə bağlanacağını, “Tiflisdən başlanan allahlıq yolunun dünyanın heç bir böyük yoluna calanmamış Tiflisdən dar döngələrindən birində azı-iti” qırılacağını, düşüncələrinin artıq ailəsinin qayğısı-dərdini, qazancını-itkisini, gəlirini-çıxarını hesablamaq üçün xərclənəcəyini, hər səhər onu qəflət yuxusundan oyadan “Xumar”ı bir daha görməyəcəyini düşünüb qorxuya düşmüşdü.

Gürcü qızı Tamaranın da qəlbində toyun yaxınlaşmasından bir qorxu vardı. Tamara bu toyun onlara bədbəxtlik gətirəcəyini, lakin bu hissəni haradan qaynaqlandığını anlamadığını bildirir. Şeyx Sənan bunun səbəbinin dünyanın üzərində hələ çox işləməli olduğunu, dünyanın hələ onların toyuna hazır olmadığını söyləyir. Tamaranın “dünyanın çal-çağırılı sonu” kimi xəyalına gətirdiyi bu toyun onlar arasında bədlük körpüsü açacağını, doğulacaq övladlarının onlar arasında hündür divar yaradacaqlarını anladır.

Tamara ilə Sənan bu “yalançı” toyu dağıtmaq və “dünyanın sonunadək” yubatmaq qərarına gəlirlər. İki aşiq qaçmaq üçün yaz gecəsi Kürün o tayında görüşürlər. Şeyx Sənan ölümdən mal qaytaran çoban dostuna qızıl pul verib, Kürün o tərəfinə keçən kimi Tiflisə səsküy salmağı, Simonla Tamaranın toran qovuşanda əl-ələ verib çaya atıldığını car çəkməyi tapşırır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Kürdən güneyə tərəf yeddi dağ aşıb, dan üzü yeddinci dağın ətəyində, qalın meşə əhatəsində "Tanrı adına bakirə qızlar bəsləyən bir monastıra" çatdıqda, Şeyx Sənan Tamaranı oradakılara tapşırıb, böyük toya hazırlaşmaq üçün Bağdada sarı yollanır.

Bağdaddan Səmərqəndə, Səmərqənddən Təbrizə, Təbrizdən İstanbula, İstanbuldan Parisə, oradan da Amerikaya köçən Şeyx Sənanın bu yaxınlarda Bağdada qayıtmaq fikrindədir. Lakin o, böyük toyun hazırlığını bu günədək başa çatdırma bilməyib. Yeddi dağ aşıb bu günədən monastırda onu gözləyən Tamaraya baş çəkməyə hazırlaşan Sənan bu gəlişində də toy çaldıra bilməyəcək. Çünki onların xoşbəxtlik məclisinin qurulması üçün yerlə göyün o kəbinə şahidlik etməyi, dünyanın o məclisə qonaq gəlməyi, o toyda bütün dünyanın birgə deyib-gülüb birgə qəmlənməyi, həmin anda ağacların çiçəklərə əl çalıb, milçəklə filin qol-boyun oynaması, qurdun quzunun sağlığına içməsi – bir sözlə, dünyadakı bütün pislik və müharibələrin yerini dostluq və sevgi, yaxşılıq tutması şərtidir. Lakin dünya hələ buna hazır deyil!

Fəhri Uğurlunun "Şeyx Sənan hekayəsi"nin süjet xətti yuxarıda qeyd edilənlərdən ibarətdir. Əsərlə yaxın tanışlıqdan sonra belə nəticəyə gəlmək olar ki, F.Uğurlu həqiqətən də özünəməxsus bir tərzdə, Şeyx Əttar, məşhur əfsanə və Hüseyn Cavid faciəsinin qəhrəmanlarından çox fərqli bir obraz yaratmağa nail olmuşdur. Uğurlunun hekayəsində biz dini və ya milli nifaq məfhumundan çox yüksəkdə duran, bütün mərhələlərdən keçib kamillik zirvəsinə qalxan bir "sufi" obrazı ilə qarşılaşırıq ki, bu kamil insan bütün dünyanı kamilləşdirməyə can atır, ətrafdakılar həyatı dərk etmədikcə, bədbəxtliklərlə üzləşdikcə, dünyada qan töküldükcə öz xoşbəxtliyinə tərəf addım ata bilmir, əksinə, öz şad gününün bayram edilməsi üçün şərt saydığı - bütün dünyanın xilasına çalışır. F.Uğurlunun Şeyx Sənanı dünyada dini deyil, dostluğu, qardaşlığı, sevgini yaymaq istəyir, bütün insanları kamilləşdirməyə can atır.

Əsər tamamilə yeni bir səpki və məzmununda yazılsa da, bu hekayədə də Şeyx Əttar Nişaburinin "Şeyx Sənan" hekayətinin bir sıra izlərinə rast gəlmək olar.

Şeyx Əttarın bu hekayəni yazmaqda şərh etmək istədiyi irfani məzmun Fəhri Uğurlunun əsərində də qismən həllini tapır. Gənc yazar Şeyx Sənanın simasında hər bir insanın daxili narahatçılıq yaradan müəyyən sualların axtarışında üz tutduğu, müxtəlif mərhələlərdən keçərək kamillik zirvəsinə yüksəlməyə nail olan sufi-dərviş obrazı ilə tanış edirik. Daha müfəssəl desək, "pis xilqətdən uzaqlaşaraq bəyənilmiş əxlaqa yiyələnmək, nəfs ilə mücadilə, hər kəsin yükünü çəkmək,

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

kimsəyə yük və dərd verməmək.ö heç bir irqi, dini, milli və başqa ayrı-seçkiliyə yol vermədən ümumbəşəri birlik məktəbi, həmişə Haqq ilə, Haqqın hüzurunda olmaq, nəfsdən qurtuluş və insanlığın kamil mərtəbəsinə yüksəlmək, Haqqa qovuşmaq yolu” (Göyüşov 2001: 179) olan təsəvvüfün ideoloji əsasının tam təzahürünü Uğurlunun əsərində görürük.

F.Uğurlunun Sənanı da Əttar Sənanı kimi sevdiyinə qovuşmaq üçün müəyyən şərtləri qəbul etməlidir, lakin Şeyx Əttardan fərqli olaraq Uğurlu şərt kimi xaç asmaq və donuz otarmağı şərt göstərir. Donuz otarmaq üçün təyin edilən il də fərqlidir, Şeyx Əttarın əsərində bir il, Uğurlunun hekayəsində isə yeddi il qeyd edilmişdir. F.Uğurlu həm Əttar, həm də Cavid əsərindəki Quran yandırılmasına işarə etmir ki, bəlkə də buna səbəb Uğurlu Sənanının müsəlman deyil, hər bir dindən yüksəkdə olan bir dərviş, dinin müxtəlif atributları və qadağalarına deyil, saflıq, birlik və qardaşlığa daha çox önəm verən bir sufi olması ilə bağlıdır.

Hekayədə Şeyx Əttar hekayətində olduğu kimi mürid-mürşid münasibətlərinə rast gəlinir. Əttar Şeyx Sənanının müridləri şeyxlərini bu yoldan döndərmək üçün öyüd-nəsihətə, məzəmmətə əl atdıqları halda, Uğurlu Sənanının sadıq müridləri mürşidlərinə artıq sual belə verməyi mürşidlərinin üzünə ağ olmaq hesab edirlər. Şeyx Sənan onlar üçün sadəcə doğru yolu seçməkdə köməklik göstərmiş, onları tərbiyə edən bir mürşid deyildi, Şeyx Sənan bir müridin o biriylə görüşdüyü körpü üstü idi və “indi bu körpü onların gözü qabağında uçulub-dağılırdı”.

Şeyx Əttarın hekayəsində qadının gözəlliyi təsvir edilir və Haqqa çatmanın, Haqqı tanımanın bir yolunun məhz eşqdən keçdiyi şərh edilir. F.Uğurlu da bu məsələyə nəinki biganə qalmamış, hətta Şeyx Əttardan da irəli gedərək, qadının eşqin köməyi ilə Haqqı tanımağı və bu eşqdən yaranan nurun təsirindən başqalarına da Haqq sevgisi bəxş etməyə qadir olduğunu göstərmişdir: “Qız ondan sufiliyi, Allaha aşiq olmağı, o da qızın işığında dünyanı sevgiyə geri almağı, Allah olmağı öyrənirdi”.

Amma qəribədir ki, F.Uğurlu Tamaranın Şeyx Sənanla toyqabağı söhbətində onu Xumar adlandırır. Bu da, yazarın yeni məzmun və sonluqla yanaşı, dahi sənətkar Hüseyn Cavidin ölməz faciəsinin təsiri altında qaldığını, bir şərqşünas alim kimi, əsas mənbə - Şeyx Fəridəddin Əttar Nişaburinin “Məntiqüt-teyr” əsərindəki “Şeyx Sənan” hekayəti ilə tanışlığına baxmayaraq, məhz Hüseyn Cavid yaradıcılığından bəhrələndiyinə bir sübut ola bilər. Hər iki əsərin, Qafqazda dillərdə dolaşan əfsanələrin əlçatan bir mənbə olmasına, yazarın təsəvvüf ilə yaxın tanışlığına baxmayaraq, F.Uğurlu bu

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

---

mövzuya tamamilə yeni bir məzmun gətirmiş, dini-irfani nöqtəyi-nəzərdən bir sıra məfhumlara da yer verməkdən əlavə, din və təsəvvüfdən çox-çox irəli getmiş, bəşəriyyətin xilasını, bütün dinlərdən üstün olan insanlıq, dostluq, sədaqət kimi hisslərin şərhinə daha çox yer vermişdir.

KAYNAKÇA

- ATTAR, Ferideddin (1381). *Məntəğot-teyr*. Təshih və şərhə Dr. Kazem Dezfuliyan. Tehran: Təlayeh.
- GÖYÜŞOV, Nəsib (2001). *Təsəvvüf anlamları və dərvişlik rəmzləri*. Bakı: Tural-Ə.
- NAĞIYEVA, Cənnət (2001). *Azərbaycanda Nəvai*. Bakı: «Tural-Ə».
- RUSTAMOV E.R (1963). *Uzbeqskaya poeziya v I polovine XV veka*. Moskova, İnstitut Vostoqnoy Literaturi.
- TALATOF, Kamran, CLINTON, W. Jerome (2001). *The Poetry of Nizami Ganjavi: Knowledge, Love, and Rhetoric*. NY: Palgrave Macmillan.
- UĞURLU, Fahri (2008). "Şeyx Sənən" hekayəsi.
<http://ugurlu.azeriblog.com/>